

Н а у к о в а р о б о т а

на тему: «Інтонаційна організація мовленнєвого акту вибачення
(на матеріалі англомовного кінодискурсу)»

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП	4
 РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ	
1.1. Теорія мовленнєвих актів.....	5
1.2. Компоненти та структура мовленнєвого акту.....	7
1.3. Класифікація мовленнєвих актів.....	9
 РОЗДІЛ II. ВИБАЧЕННЯ ЯК ЕКСПРЕСИВНИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ	
2.1. Експресивні мовленнєві акти.....	12
2.2. Мовленнєвий акт вибачення: іллокутивні цілі та перлокутивний ефект.....	14
2.3. Мовленнєвий акт вибачення: критерій щирості та умови успішності.....	17
 РОЗДІЛ III. ІНТОНАЦІЙНА РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ВИБАЧЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	
3.1. Методика проведення аудиторського дослідження інтонаційних засобів реалізації щирого, нещирого та формального вибачення.....	19
3.2. Результати аудиторського дослідження інтонаційних характеристик щирого, нещирого та формального вибачення.....	21
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЕМА – експресивні мовленнєві акти

МА – мовленнєвий акт

ТМА – теорія мовленнєвих актів

ВСТУП

Пропонована робота присвячена дослідженню інтонаційних засобів реалізації мовленнєвого акту *вибачення* з точки зору критерію ширості в англомовному кінодискурсі.

Формули вибачення широко використовуються в повсякденній комунікації, оскільки вони слугують засобом реалізації *соціальної функції*, що забезпечує підтримку *гармонії* між учасниками комунікативної взаємодії, досягнення *рівноваги* в статусних позиціях та *збереження* балансу в стосунках. Тому вони викликають жвавий інтерес лінгвістів протягом останніх десятиліть.

Об'єктом даної роботи обрано сучасний англомовний кінодискурс.

Предметом дослідження є інтонаційні засоби вираження вибачення різного ступеня ширості в сучасному англомовному кінодискурсі.

Теоретичною базою дослідження є розвідки в наступних областях лінгвістики і суміжних науках:

- *комунікативна та когнітивна лінгвістика* [Bally 1951; Гальперин 1958; Шаховский 1990; Армеева 2001; Бацевич 2004];
- *сегментна та надсегментна фонологія* [Прокофьева 2000; Бигунова 2004, 2005, 2006; Романов 2004; Макарова 2012; Станчуляк 2015, 2016, 2017];
- *прагмалінгвістика та психолінгвістика* [Демьянков 1981; Сусов 1983; Кожина 1987; Бабенко 1989; Ионова 1998; Литвинчук 2000; Гамзюк 2001; Гончарова 2003].

Матеріалом дослідження слугували 200 епізодів вираження різних видів вибачення (*формальні* вибачення – 92 епізоди, *щирі* вибачення – 88 епізодів, *нещирі* вибачення – 20 епізодів) в сучасному англомовному кінодискурсі, виокремлених із англомовних художніх фільмів і серіалів.

Структура даної роботи складається з Переліку умовних скорочень, Вступу, Основної частини, яка налічує три розділи, Висновків та Списку Використаної Літератури. Робота налічує 37 сторінок з урахуванням списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

1.1. Теорія мовленнєвих актів

У другій половині ХХ сторіччя об'єктом лінгвістики стало функціонування мови в людському суспільстві. Одним із таких напрямів виявилася сформована в 60-ті – 70-ті р. ХХ ст. лінгвістична прагматика, що вивчає умови, за яких людина використовує мовні засоби у спілкуванні.

Джерелом лінгвістичної прагматики головним чином послужила філософія мови, основним об'єктом якої стала мова повсякденного спілкування. Саме в руслі «філософії повсякденної мови», активно розроблюваної П. Ф. Стросоном, Г. П. Грайсом, Дж. Л. Остіном і Дж. Р. Сьорлем та ін., виникла *Теорія Мовленнєвих Актів* (далі ТМА). Основними працями, які започаткували ТМА, були збірка лекцій Дж. Остіна, видана у 1962 році під назвою «How to Do Things With Words» [Austin 1962], а також праця Дж. Р. Сьорля «Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language» [Searle 1969], видана у 1969 році.

Головна *ідея* ТМА полягає в тому, що ми, вимовляючи речення в ситуації спілкування, здійснюємо певну дію або, точніше, дії: приводимо до руху артикуляційний апарат, згадуємо людей, місця, об'єкти, повідомляємо щось співрозмовнику, веселимо або дратуємо його/її, просимо, обіцяємо, наказуємо, перепрошуємо, звинувачуємо; причому ці дії зумовлені наміром чи інтенцією мовця (тут і далі переклад наш – Грігорян А. І.) [Austin 1962; Searle 1969].

ТМА запропонувала оригінальну модель комунікативної ситуації: поряд із традиційними компонентами комунікації – мовцем, слухачем, та самою дією говоріння, вона виділяє *умови, мету та результат* мовленнєвого акту (далі МА) [Strawson 1967; Сусов 1980, 2009]. Крім того, введення *поняття МА* дозволило кардинально змінити уявлення щодо висловлювання та не зводити його до вираження відносно закінченої думки [Кудрявцева 2009].

Перш за все, звернімося до словникових дефініцій МА: 1. цілеспрямована мовленнєва дія, яка здійснюється відповідно до принципів та правил мовленнєвої поведінки, які прийняті в даному суспільстві; одиниця

нормативної соціо-мовленнєвої поведінки, яка розглядається в рамках прагматичної ситуації [ЛЭС]; 2. базова мінімальна одиниця вербальної комунікації; інтенційно й ситуаційно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію [СЛ]; 3. окремий відрізок мовлення, який має цільову спрямованість при певних умовах; це артикуляційно-акустична єдність, яку мовець та слухач зв'язують з однаковим значенням у певній ситуації спілкування [СЛТ].

Зіставлення наведених словникових тлумачень дозволяє зробити висновок про те, що їх об'єднує визначення МА як *відрізка мовлення* чи *мовленнєвої дії*, які характеризуються *цілеспрямованістю*.

Звернемося до дефініцій МА, які надані лінгвістами. Необхідно одразу зазначити *варіативність* цих визначень. За Дж. Остіном, виконати МА означає вимовити членороздільні звуки, які належать до загальнозрозумілого мовленнєвого коду; побудувати висловлювання зі слів даної мови за правилами її граматики; забезпечити висловлювання змістом і референцією [Остин 1986].

М. М. Кожина стверджує, що це окрема репліка в *діалозі*, яка має певну іллокутивну силу і передбачає чи створює певний перлокутивний ефект. МА може бути і *діалогом* в розумінні єдності двох реплік співрозмовників (адресанта та адресата), і елементарною одиницею мовлення, яка прирівнюється до первинного мовленнєвого жанру [Кожина 1999].

Н. Б. Кудрявцева під МА розуміє елементарну мовленнєву дію, яка передбачає вимовляння висловлювання з дотриманням правил певної мови, з наданням йому певного сенсу та програмуванням наслідків [Кудрявцева 2009].

Одиницею відбору МА виступає *мовленнєва інтенція* мовця і слухача, яка змістовно організує та регулює їхню мовленнєву поведінку [Врабель 2005]. Типовим *завданням* МА є вплив на думки адресата, коли він інтерпретує висловлювання мовця. У той же час загальні *властивості* МА – це властивості кооперованої свідомої та розумної взаємодії декількох суб'єктів [Dijk 1981].

Що стосується *умов успішності*, Дж. Р. Сьорль виділяє загальні умови для успішності всіх МА. До них відносяться: 1. умова *щирості* (адресант вважає, що його інформація відповідає дійсності та гідна уваги адресата); 2. *підготовча* умова (визначається комунікативними тактиками адресанта та адресата); 3. *суттєва* умова (адресант стверджує істинність інформації, яка повідомлена адресату); 4. умова *пропозиційного змісту* (адресант продукує своє мовлення відповідно до норм мови) [Серль 1986].

Щодо основних *ознак* МА, Дж. Остін основною ознакою МА вважає *іллокутивну силу*, яка, на відміну від мети висловлювання та речення, має прагматичну природу, тобто не завжди передбачає мовну реалізацію [Остин 1986]. За М. М. Бахтіним, МА визначаються двома основними ознаками – *наміром* та *конвенційністю*, адже вони представляють собою стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи висловлювань [Бахтин 1979].

Крім того, МА «вміщує» у собі всі актуальні (вимовлені) та потенційні (ще не вимовлені) висловлювання, його структура та схема покривають речення будь-якого складу. Цей універсальний, загальний характер МА отримує відображення у будь-якому висловлюванні, становить його специфіку, роблячи його *органічним компонентом мовлення* [Кан 2015]. Тому в наступному пункті ми опишемо *структуру* та розглянемо основні *компоненти* МА.

1.2. Компоненти та структура мовленнєвого акту

У роботах Дж. Остіна, Дж. Сьорля, Д. Вандервекена, Х. Грайса остаточно сформувалися основні положення теорії, яка стала відомою під назвою «ТМА». Дж. Остін виокремив наступні компоненти у структурі МА: 1. мовець; 2. адресат (об'єкт мовлення); 3. початкова інформація; 4. мета передачі інформації; 5. внутрішній склад та розвиток МА; 6. контекст та комунікативна ситуація [Остин 1986].

Дж. Сьорль та Д. Вандервекен у структурі МА виділяють наступні складові: 1. іллокутивна точка, мета; 2. спосіб досягнення мети; 3.

пропозиційний зміст; 4. попередні умови; 5. умови щирості; 6. ступінь сили іллокутивної мети [Searle 1969; Vanderveken 1994].

Згодом практично всі вчені, які займалися ТМА, пропонували свій перелік компонентів, серед яких, тим не менше, виявляються *загальні компоненти*: 1. мовець; 2. адресат мовлення; 3. саме висловлювання; 4. обставини спілкування; 5. мета та результат МА [Вежбицкая 1985; Кларк, Карлсон 1986; Боброва 2012; Кочкарова 2019].

Щодо трирівневої структури МА, Дж. Остін, аналізуючи МА зауважив, що будь-яке висловлювання вміщує в собі кілька актів. Говорячи, людина не лише вимовляє слова, а й здійснює цілий комплекс дій. Ці дії Дж. Остін називає *локутивним, іллокутивним та перлокутивним* МА [Austin 1962].

Дж. Остін визначає *локутивний* акт як дію, яка приблизно еквівалентна вживанню певного речення з певним сенсом та референцією, що, знов-таки, приблизно еквівалентно «значенню» у традиційному сенсі [Остин 1999]. Під *локуцією* О. В. Падучева розуміє акт власне виголошення речення [Падучева 1985]. Локутивний акт, згідно з Дж. Остіном, складається з *фонетичного* акту – вживання певних звуків; *фатичного* акту – вживання певних звуків (слів), які належать до певного словнику та граматики, і *ретичного* акту – використання слів з певним сенсом та референцією [Остин 1999].

Зазначимо, що головним нововведенням трирівневої структури МА, запропонованої Дж. Остіном, безсумнівно, є поняття *іллокуції*. Дж. Остін визначає такі розрізняльні *ознаки та характеристики* іллокуції, як: 1. усвідомленість; 2. цілеспрямованість; 3. конвенційність; 4. пропозиційність; 5. успішність здійснення [Austin 1962].

Ф. С. Бацевич характеризує *іллокутивний* акт як утілення у висловлюванні, породжуваному в процесі МА, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню спрямованості [Бацевич 2004].

Узагальнена характеристика висловлювання як засобу здійснення іллокутивного акту називається *іллокутивною силою* висловлювання. Як зауважує П. Ф. Стросон, знання сили висловлювання рівносильне знанню того,

який іллокутивний акт, якщо такий взагалі мав місце, був реально здійснений при вимовлянні цього висловлювання [Стросон 1986].

Здійснення локутивного та іллокутивного актів породжує *результативний* етап МА, який Дж. Остін визначив як *перлокутивний* акт [Остин 1986, 2006].

На думку Н. І. Формановської, фаза *перлокуції* настає при досягненні іллокутивного впливу на адресата й отримання очікуваного (чи рідше – несподіваного) результату. Термін «перлокутивний» сполучається зі словом «ефект». *Перлокутивний ефект* зазвичай розпізнається по тій чи іншій дієвій або емоційній реакції адресата [Формановская 2002].

В трактуванні І. П. Сусова, *перлокутивний* акт служить навмисному впливу на адресата, досягненню результату. Співвідносячи перлокутивний ефект з іллокутивним актом, можна говорити про успішність або невдачу іллокутивного акту, про його позитивний чи негативний ефект [Сусов 2009].

Дослідження іллокуції як наміру і мети висловлення уможливило створення *класифікаційної* моделі МА, до якої звернемося в наступному підрозділі.

1.3. Класифікація мовленнєвих актів

Головна особливість МА як способу досягнення індивідом певної мети вивчається за допомогою аналізу використання мовленнєвих засобів. Це ключове поняття прагматики отримує в різних авторів неоднозначну інтерпретацію, що призводить до виникнення різноманітних та численних *класифікацій* МА [Почепцов 2001].

Першою та найбільш відомою класифікацією МА є класифікація Дж. Остіна. Дослідник виокремив п'ять класів МА на підставі того, що робить мовець, вимовляючи висловлювання: 1. *вердиктиви* – виділяються за ознакою винесення вироку присяжними, арбітром; 2. *екзерситиви* – акти здійснення влади; 3. *комісиви* – акти зобов'язання, обіцянки; 4. *бехабітиви* – акти

суспільної, соціальної поведінки/етикету; 5. *експозитиви* – акти пояснюючого типу [Остин 1986].

Дж. Р. Сьорль, у свою чергу, стверджував, що МА характеризуються *іллокутивною силою* – тим комунікативним наміром, який лежить в основі того чи іншого висловлювання. Ґрунтуючись на цьому параметрі, усі МА були розділені на п'ять наступних класів: 1. *репрезентативи/асертиви* – повідомляють про певний стан справ; 2. *директиви* – спонукають адресата до вчинення якоїсь дії; 3. *комісиви* – використовуються мовцем для того, щоб взяти на себе зобов'язання виконати певну дію у майбутньому; 4. *експресиви* – виражають внутрішню психологічну позицію мовця відносно певного стану справ; 5. *декларації* – встановлюють та змінюють певний стан справ у навколишньому світі [Серль 1986].

Ф. С. Бацевич, крім виділених Дж. Сьорлем типів МА, виокремлює *інформатив*, дія якого полягає в оповіщенні всіх учасників комунікації про те, який іллокутивний акт мовець здійснює стосовно адресатів на тлі вже висловлених МА [Бацевич 2009].

Таксономія іллокутивних актів за Д. Вундерліхом спирається на *синтактико-семантичні* особливості кожного типу та їхньої поведінки в дискурсі. Науковець виділяє: 1. *директиви* (вимоги, прохання, накази, інструкції); 2. *комісиви* (обіцянки, оголошення, погрози); 3. *еротетиви* (питання); 4. *репрезентативи* (ствердження, констатації, звіти, пояснення); 5. *сатісфактиви* (вибачення, подяки, відповіді, виправдання); 6. *ретрактиви* (відкликання обіцянки, корегування дозволу); 7. *декларації* (присвоєння імені, призначення); 8. *вокативи* (звернення) [Wunderlich 1976].

Г. Г. Почепцов вибудовує свою класифікацію МА у межах лінгвістичної *теорії речення*, розрізняючи в реченні тісно пов'язані *структурний, семантичний і прагматичний* аспекти. За Г. Г. Почепцовим, таксономія МА відповідно до характеру *прагматичного* компонента виглядає таким чином: 1. *констатив* (твердження); 2. *промісив* (обіцянка); 3. *менасив* (погроза); 4. *перформатив* (констатація і вчинення дії одночасно: привітання, подяка,

вибачення); 5. *директив* – пряме спонукання адресата до дії: а) *ін'юнктив* (наказ), б) *реквестив* (прохання); 6. *квеситив* (питання) [Почепцов 1987]. Крім того, вчений вказує на існування *фатичних* МА, що реалізують *контактовстановлювальну* функцію мови [Почепцов 2001].

Н. Д. Арутюнова вкредлює такі основні класи МА: 1. *інформативні* акти, повідомлення (репрезентативи); 2. акти *спонукання* (директиви, прескрипції, у тому числі й вимога інформації); 3. акти *прийняття зобов'язань* (комісиви); 4. акти, що виражають *емоційний стан* (експресиви), в тому числі формули соціального етикету (бехабітиви за Остіном); 5. акти-*встановлювачі* (декларації, вердиктиви, оперативи) [Арутюнова 1990].

На МА, які пов'язані з *встановленням та підтримкою контакту*, а також з *мовленнєвим етикетом*, звертає увагу Н. І. Формановська. Дослідниця розробила власну класифікацію «первинного членування» МА, до якої належать: 1. *репрезентативи* – повідомлення; 2. *комісиви* – зобов'язання; 3. *директиви* – спонукання; 4. *рогативи* – запитання; 5. *декларативи* – оголошення; 6. *експресиви* – вираження емоцій; 7. *контактиви* – вираження мовленнєвого етикету [Формановская 2007].

Отже, слідом за Г. Г. Почепцовим, ми вважаємо, що виділення типів МА не повинно перетворюватися на самоціль. Кінцева мета пошуків нових типів МА, нових підстав для класифікації МА – це вихід на параметри МА і встановлення того, які з них є найбільш суттєвими [Почепцов 1986, 1989].

Оскільки центром дослідження в нашій роботі є *вибачення* як експресивний МА, в наступному розділі звернімося саме до цього класу мовленнєвих актів.

РОЗДІЛ II

ВИБАЧЕННЯ ЯК ЕКСПРЕСИВНИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

2.1. Експресивні мовленнєві акти

Експресивні мовленнєві акти (далі – ЕМА), які виражають психологічний стан комунікантів, мають особливу соціальну значущість в процесі міжособистісної комунікації та вже багато років викликають інтерес дослідників. Однак чіткі межі та таксономія всередині даного класу є й дотепер предметами численних дискусій серед лінгвістів [Трофимова 2008].

Першим дослідником, який виокремив ЕМА в *самостійний* клас на підставі *соціального параметру ввічливості*, став Дж. Р. Сьорль. Він наголосив, що експресиви – це МА, метою яких є вираження поточного психологічного стану адресанта, його емоційно-оцінного ставлення до адресата та до змісту повідомлення [Серль 1986]. На думку Ф. С. Бацевича, *експресиви* характеризують міру відвертості, щирості мовця, а їхній зміст полягає у приписуванні деякого предиката суб'єкту, яким може бути мовець або слухач [Бацевич 2003]. У свою чергу, Н. А. Трофімова зазначає, що *експресиви* відносяться до класу мовленнєвих дій, в яких мовець виражає внутрішній стан певного типу, а саме «почуття», «емоції», «думки» у широкому сенсі слова [Трофимова 2008, 2011].

Що стосується іллокутивної мети та перлокутивного ефекту ЕМА, Дж. Р. Сьорль та Д. Вандервекен вважають, що експресивна мета полягає в тому, щоб висловити почуття чи установки [Серль, Вандервекен 1986]. Їхній перлокутивний ефект полягає в тому, щоб прихилити адресата до мовця, викликати по відношенню до мовця позитивну реакцію співрозмовника [Сусов 1988; Шиленко 1988].

Необхідно зазначити, що всі ЕМА об'єднує одна спільна риса – всі вони можуть здійснюватись *формально*, будучи лише засобом для підтримки нормальних відносин з оточуючими. Така їх особливість пов'язана з тим, що вони належать до галузі *мовленнєвого етикету* [Searle 1969].

Цікавим є те, що при вимовлянні ЕМА задіяним перебуває, в значній мірі, і *візуальний простір*. Саме в ЕМА *паралінгвістичні* засоби комунікації виражені найяскравіше і постійно використовуються поруч з *лінгвістичними* та *екстралінгвістичними* засобами, за допомогою *міміки, жестів, інтонації та експресії висловлювання* [Лабунская 1999; Андреева 2003].

Крім того, дослідники виділяють наступні *умови успішності* ЕМА: 1. *вступна умова*: мовець, промовляючи висловлювання, маніфестує емоційний стан чи емоційне ставлення; 2. *умова пропозиційного змісту*: вимовляючи висловлювання, мовець виражає пропозиційний зміст, значення якого полягає в наступному: якщо вираження пропозиції правдиво по відношенню до об'єкту чи суб'єкту та виражено з експресією, тоді воно має значення; 3. *умова позитивної чи негативної зарядженості експресивних висловлювань*: дана умова залежить від того, чи співрозмовник зацікавлений або не зацікавлений в тому, що говорить мовець; 4. *умова щирості*: мовець є щирим при вимовлянні висловлювання [Трофимова 2011].

Далі, необхідно розглянути різноманітні *складові* класу ЕМА, які вивчалися дослідниками та лінгвістами. Дж. Остін, крім типових актів вираження *позитивного* відношення мовця до адресату (*вітання, подяки, вибачення*), відносить до *бехабітивів* (експресивів) *виклики на змагання, дуель*, а також вираження *негативного* відношення мовця до чийось вчинків, яке представлено дієсловами: *різко заперечувати, звинувачувати, скаржитись, протестувати* [Остин 1986]. Дж. Р. Сьорль додає до класу експресивів дієслова *хвалити та говорити компліменти* [Серль 1986]. Б. Фрейзер разом з актами експресивного характеру (*вітати, дякувати*), включає *питання, протести та згоди* [Fraser 1975]. У роботі О. Г. Поспелової з'являються нові одиниці: *тости, прийняття подяки та прийняття вибачення* [Поспелова 1992]. А. Вежбицька у своїх дослідженнях аналізує *вітання, співчуття, привітання, подяку, вибачення*, а також, слідом за Дж. Остіном, *благословення, прокляття, побажання* [Вежбицка 1985]. Ю. Д. Апресян вперше вводить у клас експресивів МА *побажання удачі* [Апресян 1986]. Р. В. Шиленко відносить до

класу експресивів, разом із *подякою, вибаченням, привітанням, співчуттям*, також і *обурення, докори, лестощі, похвалу* [Шиленко 1988].

Таким чином, порівняння складів класу експресивів в розгляді вітчизняних і зарубіжних лінгвістів демонструє безумовність віднесення до нього МА *подяки, вибачення, привітання, співчуття* та, частково, *побажання*.

Далі розглянемо різноманітні *класифікації* МА в рамках класу експресивів. О. М. Вольф зараховує до класу експресивів наступні типи МА: 1. МА, обумовлені *соціальними конвенціями*: вибачення, подяка, привітання; 2. *оціночні* висловлювання, які належать індивідуальним суб'єктам та мають на своїй іллокутивній меті вираження емоційного стану мовця та/або справляння емоційного впливу на слухача, яке ґрунтується на схваленні та осудженні [Вольф 1985]. В основі класифікації експресивів Н. І. Формановської лежать відмінності в їх *інтенціональному значенні*: 1. *емотивні* МА, які реалізують у комунікації різноманітні засоби безпосереднього вираження емоційних станів; 2. *етикетні* МА, які реалізують соціально задані правила мовленнєвої поведінки в зоні доброзичливості, кооперативності; ті, що мають імпліцитну позитивну оцінку; 3. *інвективні* МА, які здійснюють будь-якого роду лайку, прокляття, які мають негативну оцінку [Формановская 1998]. Є. Г. Броннікова виділяє чотири класи ЕМА: 1. емоційний *директив*; 2. емоційний *асертив*; 3. емоційний *експресив*; 4. емоційний *комісив* [Бронникова 2008].

Далі зосередимося на МА *вибачення*, який входить до класу ЕМА.

2.2. Мовленнєвий акт вибачення: іллокутивні цілі та перлокутивний ефект

Звернімося до словникових визначень поняття «вибачення»: 1. *поблажливість до провини, проступку; вибачення; прохання про вибачення, звернене до кого-небудь*; 2. *слова, що містять таке прохання* [НС]; 3. *підстава для виправдання* [ТСО]; 4. *пом'якшення провини за який-небудь проступок* [ТСУ]. Дані словникові дефініції виражають загальну *стратегію* МА *вибачення*: одна людина своєю поведінкою порушує інтереси іншої людини, відчуває жаль з цього приводу, визнає свою провину та повідомляє про це

адресату з метою зберегти або поліпшити відносини, пом'якшити провину за свій негативний вчинок.

Далі, розглянемо дефініції, надані лінгвістами. Як вказує Дж. Ліч, МА *вибачення* передбачає, що мовець відчуває та виражає свій жаль за те, що завдав шкоди/образив слухача, таким чином визнаючи, що баланс відносин між комунікантами був порушений. Акт *вибачення* покликаний відновити баланс відносин, досягти рівноваги в їх статусних позиціях або, принаймні, зменшити цю нерівновагу [Leech 1980]. С. Ф. Алексенко називає МА *вибачення* мовленнєво-етикетним актом-експресивом, що виражає психологічний стан мовця, відображає його вибір стратегій негативної і рідше позитивної ввічливості, відновлює понижену гідність слухача і зменшує ту образу, за яку мовець несе відповідальність [Алексенко 2004].

Більшість лінгвістів погоджуються з тим, що вибачення є культурно зумовленим феноменом, який відіграє важливу роль у соціально значимій комунікативній діяльності людини, оскільки воно є одним зі способів регулювання цієї діяльності, яке запобігає конфлікту або припиняє його [Olshtain 1989; Wolfson 1989; Tavuchis 1991; Wierzbicka 1991].

В концепції С. Браун та П. Левінсон МА *вибачення* «підриває» особу адресанта та «зміцнює» імідж адресата, оскільки завдає шкоди авторитету мовця, втім авторитет адресата не страждає [Brown, Levinson 1978].

На думку Дж. Ліча, *основна функція* вибачення полягає в прийнятті мовцем відповідальності за настання несприятливого стану справ та у відновленні гармонії між суб'єктами спілкування [Leech 1983].

Іллокутивною метою МА *вибачення*, за зауваженням Р. Ратмайр, є намір привести світ у відповідність з мовою: у результаті шкоди, заподіяної мовцем, змінився позамовний світ, і адресат відчуває себе ображеним; за допомогою *вибачення* мовець прагне змінити цей стан справ [Ратмайр 2003]. Щодо *перлокутивного ефекту* МА *вибачення*, Дж. Сьорль зазначає, що вибачення має ефект компенсації за шкоду, яка була заподіяна образою [Searle 1982].

Звертаючись до *компонентів* МА вибачення, А. Д. Коен з групою співавторів пропонує наступне трактування основних компонентів *вибачення*: 1. власне вибачення; 2. пояснення вибачення; 3. визнання відповідальності; 4. пропозиція компенсувати шкоду/збитки; 5. обіцянка виправитися [Cohen, Olshtain, Rosenstein 1986].

Беручи до уваги всі компоненти МА вибачення, можна охарактеризувати його *прагматичну структуру* наступним чином: 1. мовець аналізує та оцінює свою дію як негативну; 2. мовець бере на себе відповідальність за здійснену/потенційну малефективну дію; 3. мовець висловлює жаль з приводу свого негативного вчинку з метою збереження/відновлення хороших стосунків з адресатом; 4. мовець актуалізує МА вибачення за допомогою відповідних мовних засобів; 5. адресат приймає або не приймає вибачення [Лисенко 1999].

Далі звернемо увагу на те, що для *успішного* здійснення МА вибачення мовець повинен дотримуватися таких умов: 1. *попередні* умови – а. мовець вважає, що його дія завдала чи завдасть шкоди адресату; б. мовець вважає, що він несе відповідальність за свою дію; 2. умова *щирості* – мовець відчуває почуття жалю з приводу даної дії; 3. *істотна* умова – цей акт розглядається як вираження мовцем жалю з приводу своїх дій [Searle, Vanderveken 1985].

Крім того, МА вибачення безпосередньо зв'язаний з дотриманням комунікативної дистанції, і його слід розглядати в парадигмі *стратегії ввічливості*, адже його головне прагматичне призначення – переконати адресата в тому, що його *поважають* та хочуть перебувати з ним у *безконфліктних взаєминах* [Grice 1975].

МА вибачення аналізується і з точки зору *щирості*, яка є однією з умов успішності МА. Висловлювання можна вважати щирим, якщо воно відповідає почуттям, думкам та/або намірам мовця. Щирість відноситься до психологічних процесів, які недоступні лінгвістичному спостереженню, проте ознаки щирості відображаються і в мові, тому її можна вважати семіометричною величиною. Оцінка вибачення з точки зору щирості, на відміну від ввічливості, особливо доречна у випадках *серйозних проступків* [Ивин 2005].

Отже, *вибачення* виконує важливу соціальну функцію та відіграє значну роль в соціально значущій комунікативній діяльності людини, будучи одним із засобів регулювання цієї діяльності та сприяючи запобіганню можливого конфлікту або припиненню вже виниклого, забезпечуючи успішність комунікативної взаємодії між учасниками [Трофимова 2008, 2011].

У наступному пункті ми проаналізуємо різноманітні *класифікації* МА *вибачення*.

2.3. Мовленнєвий акт вибачення: критерій щирості та умови успішності

Раніше ми з'ясували, що МА *вибачення* може розглядатися з точки зору *щирості* і *ввічливості*. Однак існує безліч інших класифікацій МА *вибачення* за низкою різних ознак, які ми опишемо в даному пункті.

Перш за все, Б. Метсон и Б. Джонстоун виділили такі види *вибачення*: 1. *ситуаційні* вибачення, функція яких полягає у підтриманні дискурсивного етикету. Ситуаційні вибачення допомагають підтримати розмову та сигналізують про прохання повторити попереднє висловлювання (перепитування), про зміну теми розмови, незначних помилок тощо; 2. *особисті* вибачення є більш складними, щирими та часто супроводжуються поясненням причин поганого вчинку [Mattson, Johnstone 1994].

М. В. Лисенко класифікує вибачення за принципом слідування *до* чи *після* *малефактивної дії* на наступні: 1. *проспективне* – дане вибачення розглядається як засіб попередження конфлікту, оскільки воно є спробою компенсації збитку, який може бути потенційно завдано слухачу в зв'язку з запланованою дією, що завдасть шкоди його іміджу; 2. *ретроспективне* – виступає засобом улагоджування конфлікту, який вже стався, а також компенсації вже завданої шкоди/вже завданих збитків [Лисенко 1999].

О. В. Александрова розглядає наступні типи вибачень: 1. *емфатичне* – в даному випадку шкода, яка завдана адресату, дуже велика; мовець відчуває свою відповідальність, жалкує та готовий просити вибачення за свою провину; 2. *фактичне* – таке вибачення вважається обов'язком слідувати нормам

спілкування та *суспільним правилам етикету*; 3. *офіційне* – дане вибачення прийнято вважати формою *соціального ритуалу* [Александрова 1984].

Т. В. Ларіна, І. С. Шевченко і Т. І. Толкачова у своїх дослідженнях виділяють: 1. *реальні* вибачення – передбачають появу почуття провини у одного з учасників, він усвідомлює, що своїми діями завдає шкоди другій особі, відчуває емоцію сорому, каяття, визнає себе винним і за допомогою МА вибачення просить зняти з нього провину; 2. *формальні* вибачення – співвідносяться зі значним числом порушень конвенцій етикету і соціальної дистанції, не пов'язаних з емоційними переживаннями [Ларина 2009; Шевченко 2009; Толкачева 2009].

Н. А. Трофімова виділяє такі типи вибачення: 1. *псевдо-вибачення* – нечемні, грубі, іронічні або саркастичні вибачення, в яких ввічлива форма використовується для передачі невивічливої змісту, тобто для нанесення шкоди; 2. *непрямі* вибачення – вибачення, ускладнені жалем з приводу заподіяння шкоди, визнанням своєї провини, пропозицією відшкодувати збиток, посиленням на ненавмисність своїх дій [Трофімова 2008, 2011].

Таким чином, прагматична структура вибачення дозволяє стверджувати, що вибачення – це ЕМА, продукуючи який, мовець бере на себе відповідальність за нанесення адресату шкоди, висловлює жаль з цього приводу та просить слухача зберегти баланс у їхніх стосунках. Основна *функція* МА вибачення – відновити гармонію між комунікантами, досягти рівноваги в статусних позиціях.

Наступний розділ присвячений *практичному* дослідженню МА вибачення з точки зору *інтонаційних* характеристик різноманітних типів вибачення.

РОЗДІЛ III

ІНТОНАЦІЙНА РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ВИБАЧЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

3.1. Методика проведення аудиторського дослідження інтонаційних засобів реалізації щирого, нещирого та формального вибачення

Як зазначає О. Н. Ковтун, *інтонація* як форма емоційно-вольового відношення мовця до предмета мовлення та слухача виражена у фізичних характеристиках звуку та зумовлена видом спілкування, метою, характером, особливостями мовленнєвого контакту. Вона є одним із найважливіших засобів передачі думок і почуттів, виражає не лише емоційно-експресивний стан, а й несе змістове та смислове навантаження. До *компонентів* інтонаційного оформлення мовлення належать: 1. тон; 2. ритм; 3. мелодика; 4. темп мовлення; 5. психологічні та логічні паузи; 6. тембр голосу; 7. логічний та фразовий наголоси [Ковтун 2006].

Тезою пропонованого дослідження слугує припущення, що інтонаційна організація висловлювань вибачення є маркером диференціювання щирого (*передбачає почуття провини за вчинок*), нещирого (*використовується для передачі неввічливого змісту, нанесення шкоди*) та формального (*передбачає порушення етикету та соціальних конвенцій*) вибачення.

Матеріалом дослідження на цьому етапі слугували сучасні англomовні художні фільми та серіали, з яких методом *суцільної вибірки* було відібрано **200** висловлювань вибачення різного ступеня щирості. Одиницею дослідження стали фрази, в яких персонажі висловлюють вибачення.

Для проведення аудиторського дослідження інтонаційних засобів реалізації вибачення були запрошені 5 аудиторів – студенти 5 курсу факультету РГФ (романо-германської філології). Аудиторами були *спеціалісти з англійської фонетики*, оскільки носії мови не в змозі точно вичленити інтонаційні елементи, необхідні для конкретного аналізу даних висловлювань. Аудитори одержали низку завдань, які вони розв'язували в процесі *триразового* прослуховування фраз, відібраних для дослідження.

Аудиторський аналіз проводився методом *контрастного виділення* інтонаційних характеристик.

Аудиторський аналіз містив *два* етапи. На першому етапі аудиторам потрібно було диференціювати запропоновані висловлювання вибачення за наступними групами: *щире, нещире та формальне* вибачення.

Результати ідентифікації аудиторами різних за ступенем щирості висловлювань вибачення в запропонованих фразах представлені в нижченаведеній діаграмі:

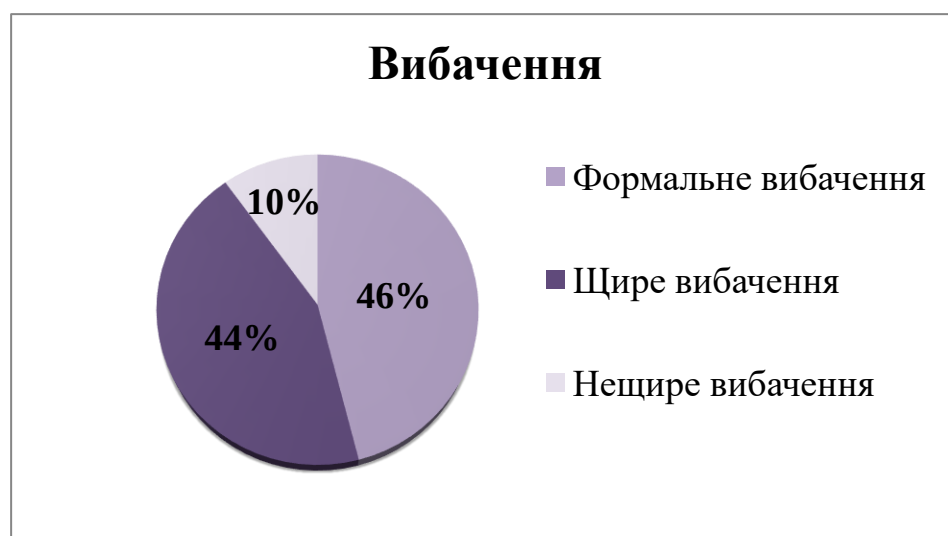

Рисунок 1. Відсоткове відношення фраз вибачення різного ступеня щирості з вибірки дослідження

На другому етапі аудитори виконали наступні завдання: 1. визначити *висоту тону* в кожному висловлюванні; 2. визначити *широту тонального діапазону* висловлювань; 3. скласти *інтонограму*, визначити *термінальний тон* висловлювань; 4. визначити *темп* вимовляння висловлювань; 5. встановити *гучність* вимовляння висловлювань.

На третьому етапі аудиторам пропонувалося, оцінюючи вищезгадані параметри, заповнити таблиці, в яких потрібно було описати мелодійні характеристики.

При проведенні аудиторського аналізу використовувалися такі перцептивні градації у кожному значенні: 1. *висота тону*: високий, середній, низький; 2. *тональний діапазон*: широкий, середній, вузький;

3. *термінальний тон*: низхідний, висхідний, низхідно-висхідний, висхідно-низхідний, рівний; 4. *швидкість вимовляння*: швидко, нормально, повільно; 5. *ступень гучності*: голосно, нормально, тихо.

Зазначимо, що при складанні інтонограм використовувався спосіб розмітки, прийнятий в англійській фонетиці, який є найбільш *точним і раціональним* для досягнення мети даного дослідження [Brovchenko, Korolova 2006].

Отже, всі дані, які отримали аудитори, було зафіксовано у робочих таблицях, які ми поєднали у загальні таблиці, навели їх у роботі (див. «пункт 3.2») і *проаналізували*.

3.2. Результати аудиторського дослідження інтонаційних характеристик щирого, нещирого та формального вибачення

Даний підрозділ містить результати аудиторського дослідження фраз вибачення різного ступеня щирості: *формального, щирого та нещирого*.

По-перше, аудитори звернулися до параметра *термінального ядерного тону* у висловлюваннях вибачення різного ступеня щирості (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Результати аудиторського дослідження мелодії вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості

Вибачення	Тон				
	низхідний	висхідний	низхідно-висхідний	висхідно-низхідний	рівний
Формальне	71.5	2.2	16.4	—	9.9
Щире	31.8	—	61.5	2.2	4.5
Нещире	30	—	60	—	10
У середньому:	44.4	0.8	45.9	0.8	8.1

Згідно з результатами аудиторського аналізу, фрази вибачення різного ступеня щирості характеризуються переважним використанням *низхідно-висхідного* термінального тону: в середньому, він складає 45.9% усіх фраз вибачення. Це пояснюється тим, що фрази, які вимовлені з *низхідно-висхідним* термінальним тоном, можуть передавати значення *емпатії, натхнення*,

схвилюваності, а також докори, презирливості, іронії і кепкування, що робить їх емоційно насиченими [Brovchenko, Korolova 2006].

Аудитори з'ясували, що **низхідно-висхідний** тон є найбільш типовим для вираження **щирого** вибачення. Саме даний тон відображає почуття провини та каяття за певний вчинок. Наведемо контексти вживання **низхідно-висхідного термінального** тону під час вираження **щирого** вибачення: хлопець не захистив дівчину, яка йому насправді дуже подобається, перед своїми друзями, які ображали її та натякали їй на непристойні речі:

– *You're late.*

– *Yeah, I know...it's a long story. Look, I'm so sorry. I really am so sorry. I was just such a coward...and I'm often a coward...and you should know that about me...and I really work on it but I just like you so much...and the fact that I was a sh*t to you...it makes me want to tear my eyeballs out of my head... [A].*

До речі, у цьому контексті спостерігаємо два **стилістичних** засоби: **інверсію** та **повторення**, які застосовуються для підсилення ефекту вибачення.

У наступному прикладі МА вибачення супроводжується МА **обіцянки**: чоловік намагається примиритися зі своєю жінкою та вибачається за все те, що наробив, та за те, як ображав її:

– *I've missed you so much. I promise you, Brooke, I will do whatever it is that I have to do to never hurt you again. I love you. And I'm sorry [BU].*

Другим найбільш уживаним тоном, на думку аудиторів, вважається **низхідний** тон (44.4%), який забезпечує значення **завершеності, упевненості, зваженості, категоричності**, а також надає фразам більшого **виділення**. Даний тон, частіше за все, використовується при вимовлянні **формальних** вибачень, адже при цьому мовець звучить **стримано** та **упевнено** для того, щоб зберегти своє «обличчя». Даний висновок можна підтвердити наступним прикладом: стажер у компанії мусить перервати відверту бесіду своєї начальниці з колегою через те, що йому треба виконати її поручення:

– *Excuse me. I apologize. Becky said you needed something to taken care of on your jacket.*

– *Oh, right* [I].

Оскільки стажер перервав дуже важливу розмову, у якій начальниця ділилася своїми проблемами, вибачення *інтенсифіковано* та повторюється два рази.

Зауважимо, що *низхідно-висхідний* тон використовується в формальних вибаченнях тоді, коли мовець знаходиться у *незручному* становищі, наприклад: під час обіду, коли подружня пара приймала гостей, коханка чоловіка подзвонила йому прямо до дому, і звісно, знаючи хто дзвонить, усі відчули себе некомфортно, чоловік вийшов зі столу, дружина слідом за ним:

– *Excuse me, I'll be right back.*

– *I'm sorry.*

Розмова гостей:

– *Something happening?*

– *Why, I thought everybody knew.*

– *Well, I don't.*

– *Tom's got some woman in New York.*

– *Got some woman?*

– *She might have some decency not to call at dinnertime. Don't you think?*

[GG].

Третім за частотністю є *рівний* термінальний тон, який характеризує близько 8.1% усіх фраз вибачення. Цей термінальний тон відрізняється високою мірою *емоційної насиченості* і передає такі значення, як *незадоволення, образу, стриману лют* і інші *негативні емоції* [Антипова 1979]. Саме тому даний тон використовується у фразах *нещирого* вибачення (10%) у тих випадках, коли адресант *негативно налаштований* проти співрозмовника, проте хоче приховати своє справжнє ставлення до нього за словами вибачення. Рівний тон також зафіксовано у фразах *формального* вибачення (9.9%) тоді, коли значущість вибачення не є релевантною і створює ефект *монотону*, а адресант, у свою чергу, є *занадто стриманим*. У фразах *щирого* вибачення цей тон майже *не* використовується та налічує 4.5%

Та наостанок, **висхідно-низхідний** та **висхідний** термінальні тони є *найменш вживаними* у фразах вибачення різної ступені щирості. **Висхідний** тон має місце тільки під час вираження *формального* вибачення (0.8%), адже виражає *занадто ввічливе* ставлення до адресата. **Висхідно-низхідний** тон, у свою чергу, є характерним для фраз *щирого* вибачення (0.8%), так як даний тон виражає *дружнє ставлення* мовця до адресата.

Таким чином, на думку аудиторів, для фраз вибачення різного ступеня щирості найбільш характерними є **низхідно-висхідний** та **низхідний** термінальні тони, які були зафіксовані у більшій частині фраз.

Цікаво, що для фраз **нещирого** вибачення, так само як і для фраз **щирого** вибачення, найбільш характерним є **низхідно-висхідний** тон (60%). Це можна пояснити тим, що мовець прагне видати своє висловлювання за щире і тому інтуїтивно вимовляє його з типовою для нього мелодією.

Далі звернімося до **тональної характеристики** висловлювань вибачення, яка виявилася суттєвою для диференціації *щирих* та *нещирих* висловлювань вибачення (див. табл. 2).

Таблиця 2

Результати аудиторського аналізу тональних характеристик вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості

Вибачення	Висота тону			Тональний діапазон		
	високий	середній	низький	широкий	середній	вузький
Формальне	11.9	72.8	15.3	3.3	82.6	14.1
Щире	11.3	42.2	46.5	9.1	43.2	47.7
Нещире	55	30	15	52	34	14
У середньому:	26.1	48.3	25.6	21.5	53.3	25.2

Щодо *висоти тону* та *тонального діапазону* фраз вибачення різних ступенів щирості, аудитори зазначили, що найтипівішими є **середній** тональний рівень, який складає 48.3% та **середній** тональний діапазон (53.3%).

Аудитори визначили, що для фраз **нещирого** вибачення характерні **високий** тональний рівень (55%) та **широкий** діапазон у 53.3% випадків. Справа в тому, що високий рівень та широкий діапазон справляють враження деякої

удаваності та фальшивості. Зазвичай, особливо у випадку *саркастичного* вибачення, мовці навмисне застосовують такі високі тональні характеристики для того, щоб співрозмовник *одразу зрозумів* нещирість вибачення. Прикладом може слугувати наступний епізод із серіалу: мама з сином прийшли у кафе, де хлопець напередодні обідав, для того, щоб вимагати вибачення у офіціантки за те, що вона не попередила хлопця, що страва, яку вона йому принесла, була гарячою. Через це хлопець отримав опік. Сам підліток постійно з усіх знущається:

- *This woman was careless and rude and hurt my son.*
- *No, wait a minute. Your son hurt himself.*
- *You went out of your way not to warn him that the plate was hot.*
- *Are you for real?*
- *Do you all have children?*
- *I do.*
- *Look at the example you're setting.*
- *I'm sorry. Okay?*
- *It's not okay. It was completely insincere. And kind of bitchy.*
- *Oh, you want me to mean it?*
- *That'd be nice [GGs].*

Ще один приклад нещирого вибачення, яке оформлене *низхідно-висхідним* тоном, *високим* тональним рівнем, *високим* діапазоном та *підвищеним* ступенем гучності: подружки пограбували супермаркет, зв'язалися і посварилися з компанією бандитів, та тепер одна з них пропонує піти у поліцію та все розповісти:

- *We haven't done anything that bad yet. We don't have records.*
- *Oh, yes, now we do!*
- *If we just explain to them...*
- *Explain what? That we meant well? Officer, **we are sorry!** We didn't mean to piss off the gang! We just wanted to rob the grocery store [GGs].*

Що стосується **щирого** вибачення, аудитори визначили, що воно оформлюється переважно **низьким** тональним рівнем, який складає 46.5% та **вузьким** тональним діапазоном (47.7%). Цю закономірність можна пояснити властивістю низьких тональних параметрів створювати *інтимну, довірливу, душевну* атмосферу спілкування. Наведемо контекст вживання **низького** тонального рівня: у школі одна з мам постійно звинувачувала іншу маму та її сина у тому, що син ображає та кривдить її доньку. Проте пізніше виявилось, що її доньку ображав інший хлопчик. Тепер вона відчуває велику провину та хоче вибачитись:

– *I was talking to Celeste and she told me that it wasn't Ziggy. And I...I'm so sorry...I treated you and your little boy so badly.*

– *It's okay. No apology necessary.*

– *Thank you [BLL].*

Формальні вибачення, у свою чергу, характеризуються **середнім** тональним рівнем (72.8%) та **середнім** діапазоном (82.6%). Даний тональний рівень та діапазон **не** несуть емоційного навантаження. З їхньою допомогою мовець підтверджує механічний характер вибачення та *невеликий ступінь щирості*. Даний висновок підтверджує наступний приклад: робітник везе свого керівника на роботу та вирішує почати бесіду, не помічаючи, що начальниця займається важливими бізнес справами у телефоні:

– *Matt seems like a terrific guy.*

– *Hm?*

– *I'm sorry. Didn't mean to interrupt.*

– *That's okay. I agree. He is [I].*

Проте коли мовець потрапляє у *незручний* стан, відчуває *сором*, він одразу **понижає** голос, тональний діапазон **звужується**, наприклад: сидячи у кафе з подругами та емоційно розповідаючи історію, дівчина дуже голосно крикнула лайливе слово, чим викликала увагу до себе і відчула сором:

– *F*CK...Sorry...I'm sorry...[BLL].*

Та наостанок, аудитори аналізували ступень *гучності* та *швидкості* вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Результати аудиторського дослідження гучності та темпу вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості

Вибачення	Ступень гучності			Швидкість вимовляння		
	голосно	нормально	тихо	швидко	нормально	повільно
Формальне	6.5	80.4	13.1	21.7	78.3	—
Щире	6.7	51	42.3	9	84	7
Нещире	60	30	10	35	25	40
У середньому:	24.4	53.8	21.8	21.9	62.4	15.7

Згідно з думкою аудиторів, фразам вибачення зазвичай властиві **нормальний** ступень гучності (53.8%) та **нормальна** швидкість вимовляння (62.4%), що зумовлено тим, що мовець хоче бути *почутим*, намагається *донести свої емоції* до слухача та хоче, щоб його щирий намір був сприйнятий *адекватно*. Саме тому у фразах **формального** вибачення переважають **нормальна** гучність (80.4%) та **нормальна** швидкість вимовляння (84%), адже мовець проявляє *ввічливість* та не привертає особливої уваги, вибачаючись. Цьому свідчить наступний епізод із серіалу: хлопець, увійшов до своєї дівчини у палату не постукавши, а там сиділа її мати, яка напередодні попросила його не турбувати їх та залишити наодинці з дочкою:

– *I'm sorry. The nurse said you'd be gone.*

– *My husband left. Off signing forms [TPT].*

Такі ж характеристики притаманні і *щирому* вибаченню (нормальний ступень гучності складає 51% та нормальна швидкість вимовляння – 84%), проте, необхідно зазначити, що для *щирого* вибачення типовим є **пониження** ступеня гучності, адже адресанти відчують емоційне *напруження*, *пригніченість*. Щире вибачення часто супроводжується *плачем*, тому мовець фізично не може говорити з нормальною гучністю. Прикладом такого *щирого* вибачення слугує наступний епізод: хоча і обіцяла, дівчина не прийшла на день

народження свого хлопця через те, що затрималась на роботі (в даному випадку МА вибачення поєднаний з МА виправдання):

– *Happy Birthday...Nate, I'm so sorry. I kept trying to leave but there was a lot going on...and you know I didn't have a choice.*

– *Don't worry about it. I'm going to bed [DWP].*

Звернемо увагу на те, що будь-яке відхилення від нормального темпу є ознакою того, що мовець відчуває певні *емоції*, які можуть або *прискорювати*, або *уповільнювати* темп його мовлення [Нушикян 1986]. У більшості випадків, **нещирі** вибачення промовляються занадто *голосно* (60%) для привернення уваги та для надання адресату сигналу про те, що вибачення є *награним і фальшивим*. Більш того, **нещирі** вибачення вимовляються або *швидко* (35%) у разі сварок, або *повільно* (40%) для того, щоб додати «театрального драматизму» ситуації та дати зрозуміти адресату, що дана форма вибачення **не** є щирою. Наведемо контекст вживання, у якому швидкість вимовлення та гучність **підвищені**: пара, яка розійшлась, але досі живе разом (вони поділили кімнати у квартирі), свариться через те, що телевізор у кімнаті чоловіка дуже голосно працює, а жінка просить зробити тихіше:

– *What the hell are you doing?*

– *You're not even gonna watch it!*

– *Don't tell me what I am or aren't not doing!*

– *Oh, what you are not, not doing? Go learn some English!*

– *Oh, I'm sorry! I didn't have a grandfather on the board of some fancy college. Key word being «was». Did he touch the Filipino exchange student? [BU].*

У наступному прикладі мовець навмисне **уповільнює** темп мовлення для того, щоб показати своїй начальниці, що вибачення не є щирим: керівник наказала лікарю вибачитись перед пацієнткою, яка плакала через те, як він з нею розмовляв. Проте лікар не хотів вибачатися саме за це, а вибачитися все одно було необхідно, тому він придумав наступне: при начальниці та інших лікарях він, проходячи біля пацієнтки, спеціально наступив їй своєю тростиною на ногу та почав демонстративно вибачатися:

- AW!
- *Oh my goodness! Are you okay?*
- *Yeah...*
- *I'm so sorry! It was completely my fault!*
- *It's nothing. I'm fine.*
- *I'm very relieved! I feel terrible!*
- *Please don't worry about it! I'm fine.*
- *Sure?*
- *Yeah [H].*

Проведений аудиторський аналіз дозволяє дійти до такого висновку: кожен вид МА вибачення, виокремлений за критерієм щирості, вирізняється певним мелодійним контуром, тональним рівнем, тональним діапазоном, а також особливими темпоральними характеристиками.

Формальні вибачення характеризуються *середнім* тональним рівнем вимовляння, *середнім* тональним діапазоном, *нормальним* ступенем гучності, *нормальною* швидкістю вимовляння та *низхідним* тоном.

Щирим вибаченням притаманні *низький* тональний рівень, *вузький* тональний діапазон, *низький* ступень гучності, *нормальна* швидкість вимовляння та *низхідно-висхідний* тон.

Нещирі вибачення характеризовані *високим* тональним рівнем, *високим* тональним діапазоном, *завищеним* ступенем гучності, *змінною* швидкістю вимовляння та *низхідно-висхідним* тоном.

Результати дослідження теоретичних та практичних завдань, які були представлені у цій роботі, висвітлюються у *Висновках*.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було зроблено аналіз інтонаційних характеристик мовленнєвого акту *вибачення* з урахуванням критерію *щирості*.

Центром дослідження в нашій роботі є МА *вибачення*, який *регулює* міжособистісне спілкування, *сприяє припиненню* конфліктів, *відновлює гармонію* між комунікантами, *забезпечує успішність* взаємодії між співрозмовниками та *зберігає баланс* у їх стосунках.

Проведений *аудиторський* аналіз інтонаційних характеристик мовленнєвого акту *вибачення* дав змогу дійти певних висновків. **Формальні** вибачення характеризуються *середнім* тональним рівнем вимовляння, *середнім* тональним діапазоном, *нормальним* ступенем гучності, *нормальною* швидкістю вимовляння та *низхідним* тоном. Це свідчить про те, що мовець проявляє *ввічливість*, не відчуває емоцій та бажає зберегти «обличчя» та дотриматися ритуалу шляхом вибачення. **Щирим** вибаченням притаманні *низький* тональний рівень, *вузький* тональний діапазон, *низький* ступень гучності, *нормальна* швидкість вимовляння та *низхідно-висхідний* тон, які підсилюють провину, каяття, емоційне напруження та пригніченість мовця. **Нещирі** вибачення, у свою чергу, характеризуються *високим* тональним рівнем, *високим* тональним діапазоном, *підвищенням* гучності, *змінним темпом* вимовляння та *низхідно-висхідним* тоном, які експлікують нещирість мовця.

Отже, дане дослідження підтверджує тезу про те, що *розмежування* вибачення згідно з критерієм щирості є плідним, і на перший план тут виходить інтонація, яка є маркером ступеня щирості мовця, адже усі три види вибачення вирізняються своїми *інтонаційними* характеристиками.

Перспективою нашого дослідження є проведення *електро-акустичного* аналізу засобів інтонаційної реалізації мовленнєвого акту вибачення різного ступеня щирості та розширення *теоретичного*, а також *практичного* матеріалу дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса: На материале английского языка. Москва: Высшая школа, 1984. 211 с.
2. Алексенко С. Ф. Варіативність інтонаційної моделі висловлення вибачення у мовленнєвій комунікації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського діалогічного мовлення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 2004. 20 с.
3. Андреева Г. М. Социальная психология: хрестоматия. М: Аспект Пресс, 2003. 475 с.
4. Антипова А. М. Система английской речевой интонации. М.: Высшая школа, 1979. 131 с.
5. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре. *Сер. лит. и яз.* Изв. АН СССР, 1986. С. 208-233.
6. Арутюнова Н. Д. Речевой акт. Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Сов. Энциклопедия, 1990. С. 412-413.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 423 с.
8. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля дослідницької одиниці. *Мовознавство*, 2009, № 1. С. 29-37.
9. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
10. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Академія, 2004. 343 с.
11. Боброва Е. Д. Роль теории речевых актов в становлении и развитии лингвистической прагматики. *Вестник Российского университета дружбы народов: лингвистика*. М., 2012. С. 5-10.
12. Бронникова Е. Г. Эмоциональность и структура речевого акта в тексте художественного произведения (на материале английского языка): автореф. дис...канд. філол. наук. Абакан, 2008. 18 с.

13. Вежицкая А. Речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1985. С. 251-276.
14. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М.: Эдиториал УРСС, 1985. 280 с.
15. Врабель Т. Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Ужгород, 2005. 241 с.
16. Ивин А. А. Современная философия науки. М., 2005. 592 с.
17. Кан А. Б. Теория речевых актов в отношении к речевому поведению. *Наука, образование и культура*. Иваново: изд-во «Олимп», 2015. С. 21-27.
18. Кларк Г. Г., Карлсон Т. Б. Слушающие и речевой акт. *Новое в зарубежно лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. С. 271-290.
19. Ковтун О. Н. Акустичні характеристики сучасного радіодискурсу: інтонаційний аспект. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ: Інститут журналістики, 2006. С. 74-80
20. Кожина М. Н. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты и проблемы). *Жанры речи*. Саратов: Колледж, 1999. С. 54-60.
21. Кочкарова З. К. К вопросу теории речевых актов в речевом пространстве художественного текста. *Общественные науки и высшая школа: современное состояние и тенденции развития*. Уфа, 2019. С. 49-52.
22. Кудрявцева Н. Б. Теория речевых актов как результат интеграции гуманитарных исследований. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*, 2009. С. 18-26.
23. Лабунская В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. 608 с.
24. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 333 с.

25. Лисенко М. В. Место стратегий извинения в гармонизации межличностных отношений (на матер. английского языка): автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.04. СПб: РГПУ имени А.И. Герцена, 1999. 16 с.
26. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев; Одесса: Вища школа, 1986. 157 с.
27. Остин Дж. Значение слова. *Три способа пролить чернила: Философские работы*. СПб.: Изд-во «Алетейя», 2006. С. 76-95.
28. Остин Дж. Избранное. М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. 332 с.
29. Остин Дж. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. С. 22-129.
30. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью. М.: Наука, 1985. 196 с.
31. Пospelова А. Г. Функциональный аспект изучения речевых актов: иллюкутивно-интерактивная характеристика. СПб.: СПбГУ, 1992. С. 68-85.
32. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики. К.: Вища школа, 1987. 131 с.
33. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения. Киев, 1986. 116 с.
34. Почепцов Г. Г. Речевой акт и организация дискурса. *Вестник Харьков. ун-та*, 1989. С.47-50.
35. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М.: «Рефл-бук», 2001. 656 с.
36. Ратмайр Р. Прагматика извинения: сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры. М., 2003. 272 с.
37. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт. *Новое в зарубежной лингвистике*. М., 1986. С. 151-169.
38. Стросон П. Ф. Намерение и конвенция в речевых актах. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. С. 130-150.
39. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система. *Языковое общение: процессы и единицы*. Калинин: КГУ, 1988. С. 7-13.

40. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница: Нова книга, 2009. 272 с.
41. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения. Калинин: *Изд-во Калинин. ун-та*, 1980. 51 с.
42. Толкачева Т. И. Эмоционально-прагматический компонент коммуникативного поведения в ситуации «Признание вины» (на материале англоязычной прозы): дисс...канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2009. 227 с.
43. Трофимова Н. А. От любви до ненависти: Смысловые узоры экспрессивов: монография. СПб.: ИВЭСЭП, 2011. 295 с.
44. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ: Монография. СПб.: Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
45. Формановская Н. И. К уточнению понятия «экспрессивные речевые акты». *Русский язык за рубежом*. 1998. С. 40-45.
46. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. М.: Издательство «ИКАР», 2007. 480 с.
47. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. М.: Русский язык, 2002. 216 с.
48. Шевченко И. С. Гибридная природа извинения: когнитивно-прагматический анализ. *Жанры речи: сб. науч. ст.* Саратов: Наука, 2009. С. 329-336.
49. Шиленко Р. В. Регулирование равновесных межличностных отношений в коммуникативном пространстве. *Языковое общение: процессы и единицы*. Калинин: КГУ, 1988. С. 40-44.
50. Austin J. L. *How to Do Things With Words*. Oxford, 1962. 174 p.
51. Brovchenko T. O., Korolova T. M. *English Phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation)*. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 296 p.

52. Brown P., Levinson S. Universals in language usage: politeness phenomena. *Questions and Politeness: strategies in social interaction*. N.Y., 1978. P. 56-310.
53. Cohen A. D., Olshtain E., Rosenstein, D. S. Advanced EFL apologies: What remains to be learned? *International Journal of the Sociology of Language*, 62 (6), 1986. P. 51-74.
54. Dijk T. A. v. Studies in the pragmatics of discourse. The Hague etc.: Mouton, 1981. 344 p.
55. Fraser B. Hedged Performatives. *Syntax and Semantics. Vol. 3. Speech Acts*. New York etc.: Academic Press, 1975. P. 187-210.
56. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics. № 3. Speech Acts*. N.Y., etc.: Academic Press, 1975. P. 241-245.
57. Leech G. Explorations in Semantics and Pragmatics. Amsterdam: Benjamins, 1980. 133 p.
58. Leech G. Principles of Pragmatics. L.-N.Y.: Longman, 1983. 250 p.
59. Mattson Bean J., Johnstone B. Workplace reasons for saying you're sorry: Discourse Management and Apology in Telephone Interviews. *Discourse processes*, 1994. P. 59-81.
60. Olshtain E. Apologies across Languages. *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood; New Jersey: Ablex, 1989. P. 155-173.
61. Searle J. R. Ausdruck und Bedeutung. Frankfurt, 1982. 224 S.
62. Searle J. R., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 227 p.
63. Searle J. R. Speech acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge, 1969. 203 p.
64. Strawson P. P. Introduction to Logical Theory. London, 1967. 266 p.
65. Tavuchis N. Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation. Stanford, CA: Stanford U. P., 1991. 153 p.
66. Vanderveken D. Meaning and Speech Acts. *Principles of Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 208 p.

67. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. Berlin: Mouton de Gruyter, 1991. 502 p.

68. Wolfson N. Problems in the comparison of speech acts across cultures. *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*. Norwood, NJ: Ablex, 1989. P. 174-196.

69. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1976. 416 S.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

70. (СЛТ) Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Едиториал УРСС, 2004. 576 с.

71. (НС) Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. М.: Русский язык, 2000. 1209 с.

72. (ЛЭС) Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. под ред. В. Н. Ярцевой. 710 с.

73. (ТСО) Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. М.: Мир и Образование, Оникс, 2011. 736 с.

74. (СЛ) Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

75. (ТСУ) Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. М.: Альта-Принт, 2005. 4824 с.

ХУДОЖНІ ФІЛЬМИ

76. (A) Ashby. Langley Park Productions: directed by Tony McNamara, 2015.

77. (B) Bridesmaids. Apatow Productions; Relativity Media: directed by Paul Feig, 2011.

78. (DW) Destination Wedding. Sunshine Pictures; Two Camel Films; The Fyzz Facility: directed by Victor Levin, 2018.

79. (EPL) Eat Pray Love. Columbia Pictures; Plan B Entertainment: directed by Ryan Murphy, 2010.

80. (GG) The Great Gatsby. Village Roadshow Pictures; A&E Television; Bazmark Productions: directed by Baz Luhrmann, 2013.

81. (L) Little. Legendary Pictures; Will Packer Productions; Perfect World Pictures: directed by Tina Gordon, 2019.

82. (BU) The Break-Up. Mosaic Media Group; Wild West Picture Show Productions: directed by Peyton Reed, 2006.

83. (DWP) The Devil Wears Prada. 20th Century Fox Film Corporation: directed by David Frankel, 2006.

84. (H) The Hustle. Metro-Goldwyn-Mayer; Pin High Productions; Cave 76 Productions; Camp Sugar Productions: directed by Chris Addison, 2019.

85. (I) The Intern. RatPac-Dune Entertainment; Waverly Films: directed by Nancy Meyers, 2015.

86. (RR) Revolutionary Road. DreamWorks Pictures; BBC Films; Neal Street Productions: directed by Sam Mendes, 2008.

ХУДОЖНИ СЕРИАЛИ

87. (BLL) Big Little Lies. Season 1. Hello Sunshine; Blossom Films; David E. Kelley Productions Crazyrose: directed by Jean-Marc Vallée; Andrea Arnold, 2017.

88. (GGs) Good Girls. Season 1. Minnesota Logging Company: directed by Jenna Bans, 2018.

89. (H) House, M.D. Season 2. Heel and Toe Films; Shore Z Productions; Bad Hat Harry Productions; NBC Universal Television Studio: directed by David Shore, 2005.

90. (TPT) Tiny Pretty Things. Season 1. Peacock Alley; Entertainment, Inc.; Action Man Entertainment; Insurrection Media: directed by Michael MacLennan, 2020.